

Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика

Науковий, інформаційний щоквартальний журнал

Засновник – фізична особа
Башун Олена Володимирівна
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 21735 -11635 Р
від 21.12.2015
Заснований у грудні 2015 року,
м. Київ

Головний редактор
Олена Башун, канд. пед. наук

Звертайтеся до редакції:

вул. Бакинська, б. 37, к. 321,
м. Київ, 04086
067-625-36-52, 066-840-97-83
e-mail: olenabashun@gmail.com
Сайт журналу:
<http://www.libraryforum.info>

Журнал

“Бібліотечний форум: історія, теорія і практика”

Передплатний індекс **09923**
Передплатний індекс на CD, off-line,
online **98015**
ISSN 2518-7341

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр та прізвищ несуть автори матеріалів.

Редакція залишає за собою право літературного редагування і скорочення статей.

Рукописні матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакція не завжди поділяє думку авторів.

За зміст рекламних та інформаційних повідомлень редакція відповідальності не несе.

У разі передруку посилання на журнал

«Бібліотечний форум: історія, теорія і практика» обов'язкове.

© Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

Інформаційний партнер журналу –

Українська бібліотечна асоціація

З	Бібліотеки і війна
М	Бондарчук Я. Діяльність Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова на шляху до перемоги.....2
І	Горбатенко Ю. Військовий час дитячих бібліотек Одеси.....4
С	Новосьолова С. Профілактика емоційного вигорання у волонтерів: досвід психолога.....6
Т	Інтернет-технології в бібліотеках
З	Андрійченко Н. Здобуття цифрової освіти на тренінгах з електронного урядування.....8
М	Бібліотечно-бібліографічні ресурси бібліотек
І	Бельницька О., Кривогуз О. Книжкова колекція та особистий архів Г. Д. Зленка у фонді Одеської національної наукової бібліотеки.....12
С	Білоус В. Електронні наукові та освітні ресурси, інноваційні сервіси бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.....18
Т	Дідусенко Г. Окремі пропозиції щодо використання джерелознавчої бази при проведенні регіональних досліджень життя та творчості Ю. І. Липи (за фондами Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського).....22
З	Лучка Л. Особові книжкові зібрання катеринославських діячів в університетському бібліотечному просторі.....27
М	Русначенко Т. Біобібліографічні ресурси бібліотеки: погляд через призму сучасності.....31
І	Стопа І. Комплектування фонду бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історичні аспекти, сучасні реалії та майбутні перспективи.....33
С	Бібліотечно-бібліографічне обслуговування
Т	Завіна О. Соціальне партнерство бібліотек на допомогу формування навичок здорового способу життя.....37
З	Шевченко О. На варті читання, або Читання – броня від усіх бід...39
М	Мережа бібліотек
І	Клименко О., Сокур О. Бібліотечна мережа Національної академії наук України: переорієнтація діяльності (2011–2021 рр.).....41
С	Бібліотечна освіта, підвищення кваліфікації
Т	Левченко Ю. Гарвардський стиль: основне.....46
З	Історичні розвідки бібліотек
М	Нікітіна А. Історія формувань приватних бібліотек другої половини XVIII ст. (на прикладі приватної бібліотеки Кирила Розумовського).....49
І	Скоряккіна Ж. Проблема вивчення читача в українському бібліотечному середовищі (друга половина XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.).....51
С	Соколов В. Розвиток читачезнавства у провідних бібліотеках Києва у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр.....54
Т	Рецензії. Наукова періодика
З	Двірна К., Лушай В., Стегній Д. Рецензія на рекомендаційний бібліографічний покажчик «Російсько-українська війна».....59
М	Літературна сторінка
І	Гамзіна С. Вірші.....61
С	Федорова М. Бібліотекарка. День Святого Миколая.....62
Т	Покажчик статей і матеріалів, опублікованих в журналі за 2022 рік.....63

**Анастасія
Нікітіна,**

молодша наукова
співробітниця
Національного історико-
культурного заповідника
«Гетьманська столиця»

Історія формувань приватних бібліотек другої половини XVIII ст. (на прикладі приватної бібліотеки Кирила Розумовського)

У статті висвітлено роль та історію формування приватних бібліотек другої половини XVIII ст. через призму приватної книжкової колекції українського гетьмана Кирила Розумовського. Розкрито шляхи надходження та творення приватної бібліотеки Кирила Розумовського, як одного з провідних бібліофілів XVIII ст.

Приватна бібліотека – один з найважливіших каталізаторів місцевої культури загалом, адже як і публічна бібліотека вона зберігає та передає від покоління до покоління все, що пов'язано з людством, його історією, оточенням, розвитком тощо. Особиста бібліотека є важливим джерелом відомостей про сферу інтересів, літературних смаків, дружніх зв'язків та про саму особистість її власника, а також є важливим культурно-мистецьким осередком, адже містить екслібриси, власницькі написи, маргіналії тощо. Суспільне значення особистої бібліотеки в тому, що її можна схарактеризувати як систему цілісного відображення розвитку, як спосіб бачення світу через книгозбирання, класифікацію знань, систематизацію предметів науки та мистецтва. Саме тому такі книгозбірні стають важливою частиною культурної та історичної спадщини нації.

У XVIII ст. у європейських країнах розвивається сприятливе середовище для розвитку книгодрукарства, що спричинює активне приватне колекціонування. У другій половині XVIII ст. починає формуватися одна з найкращих приватних бібліотек, якою захоплювалися та знали далеко за межами Гетьманщини. Засновником бібліотеки став український гетьман Кирило Розумовський. Дослідниця Т. Таїрова-Яковлева зазначає, що кількість

книг у його бібліотеці налічувала понад 2 тис. томів [6, с. 335], натомість дослідник О. Васильчиков вказує, що лише в Почепському маєтку гетьмана у бібліотеці містилося 5 тис. томів [2, с. 461], а загальна кількість книг набагато більша. Цей факт також можна підкріпити й відомостями, що приватні бібліотеки представників козацької старшини та політичних діячів, які були сучасниками Кирила Розумовського, у середньому налічували набагато більшу кількість томів, близько 10 тис., що також дозволяє припустити, що відомості про 2 тис. помилкові. Питання кількісного складу гетьманської бібліотеки порушується й у дослідженнях В. Наумової та Г. Чикаленко-Келлер, де зазначається, що в Яготинському маєтку Кирила Розумовського його особиста бібліотека налічувала від 30 до 40 тис. томів.

Формував свою колекцію Кирило Розумовський протягом усього життя. Особливо цінував гетьман книжкові новинки, саме тому він мав декілька шляхів надходження примірників. Одним із основних і традиційних шляхів було придбання книг власне Кирилом Розумовським або за його дорученням. Можна припустити, що під час європейської подорожі юнака на навчання (1743–1745 рр.), майбутній гетьман і починає формування своєї величній бібліотеки та власноруч купує деякі примірники. Такої

думки дотримується й дослідниця приватної нотної колекції Л. Івченко. Наступні закордонні подорожі також не обходилися без придбання книг. Протягом 1765–1767 рр. Кирило Розумовський подорожував провідними європейськими країнами в рамках його «Grand Tour», у ході якого значно поповнилася не лише гетьманська бібліотека, а ще й картинна галерея та сімейна нотозбірня. Уже на схилі літ, коли Кирило Розумовський не міг самостійно подорожувати, то він замовляв купівлю книг та періодики своєму синові Андрію, останній обирав їх на свій смак «котрі мені здалися кращими» – писав він у листі від 11 липня 1801 р. до свого батька [2, с. 461].

Наступним шляхом поповнення гетьманської бібліотеки було дарування. Знаючи пристрасть гетьмана до колекціонування, близькі й друзі при будь-якій нагоді надсилали Кирилові Розумовському подарунки у вигляді кореспонденції або книг. Наприклад, М. Воронцов перебуваючи за кордоном, вів активне листування із гетьманом та часто надсилав книжкові видання як подарунок. У листі від 17 лютого 1760 р., М. Воронцов у чергове надсилаючи гетьманові книжки, писав: «не сумніваюся, щоб читання тих книжок зробило вам задоволення» [1, с. 449]. Також, гетьманові не лише дарували, а й присвячували книжки. З нагоди обрання Кирила

Розумовського на посаду президента Академії наук, М. Ломоносов присвячує йому панегіричну драматичну ідилію «Полідор». За дослідженням нащадкині М. Розумовської, з нагоди весілля Кирила Розумовського із Катериною Нарішкіною 27 жовтня 1746 р., історик й академік Х. Крузіус склав поему-присвяту «Пісня хвалебна з нагоди весілля преславного і високошановного Кирила...» [4, с. 24].

Третім джерелом наповнення гетьманської бібліотеки була система підписок, або передплати, яка у середині XVIII ст. тільки починає розвиватися й не була досить популярною. У книгах, що друкувалися за попередньою оплатою містився детальний опис даної системи та перелік передплатників. Так, у передмові до книги Ф. Дільтея «Перші основи універсальної історії» зазначається, що «...передплата є договір, який буває між автором або видавцем книги та тими, які її (книгу – авт.) бажають мати. Він зобов'язує видати книгу в зазначений термін, а бажаючі її мати – віддати гроші наперед...» [3]. У таких книгах містився й список усіх передплатників. Так, за дослідженням О. Самаріна, ім'я Кирила Розумовського міститься в списках передплатників у 23 виданнях, це доволі велика кількість для того часу [5]. Для порівняння, державний діяч О. Безбородько був підписником 6 видань, київський митрополит та укладач типографії при Київській духовній академії Самуїл (Миславський) зустрічається в списках передплатників 12 видань, а старший син Кирила Розумовського – Олексій випишував 7 видань.

Після отримання або купівлі певного книжкового видання, Кирило Розумовський передавав його своїм палітурникам. На 1799 р. у Батуринському палаці працювали 1 палітурник та 2 його учні [2, с. 467]. Зазвичай друкована продукція продавалася без палітурок, адже це

вважалося справою смаку власника і тому книгопродавці рідко пропонували готову обкладинку. Також не рідко власникам доводилося самотійно розрізати сторінки. У фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (далі – ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна) зберігається понад 90 примірників із приватної бібліотеки Кирила Розумовського. Завдяки цій збереженій колекції можна дослідити оправи, що створювалися спеціально для бібліотеки Кирила Розумовського. Загалом, більшість книг були з картонними палітурними кришками, обтягнутими темною шкірою. Декорованими переважно були лише корінці, де золотом було витиснуто рослинний орнамент та ініціали «С.К.Р.»¹, або «С.Р.». Рідше декорувалася палітурна кришка, це міг бути також рослинний орнамент або ініціали Кирила Розумовського. У деяких книгах можна знайти й власницькі штемпелі з ініціалами «С.Р.» та простою графською короною, такі штемпелі стоять на титульних та останніх сторінках. В усіх представлених екземплярах з фондів ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, обріз книги був червоного або синього кольору, а форзаци – «мармурові» або «павине перо».

На формування та зовнішній вигляд бібліотеки Кирила Розумовського впливало й те, що він обіймав посаду президента Імператорської академії наук. Саме з його ініціативи та за постійної підтримки функціонувала академічна друкарня, що значно впливала на смаки Кирила Розумовського в книжковому мистецтві. Саме тому часто бібліотека Кирила Розумовського поповнювалася виданнями, що створювалися та друкувалися з ініціативи та патронату гетьмана. На сайті французького «Книжкового магазину П'єра Кальве» («Librairie Pierre Calvet») зазначено, що в їх колекції раритетів зберіга-

ється видання з бібліотеки Кирила Розумовського під назвою «Novi commentarii academiae scientiarum imperialis petropolitanae. Tom II. (1749)» («Нові коментарі імператорської академії наук. Том 2. (1749)»), про що свідчить його власноручний підпис на титульній сторінці. Даний журнал був заснований Кирилом Розумовським у 1747 р. і друкувався протягом 27 років. Палітурка видання обтягнута червоним сап'яном, а з лицьової сторони палітурна кришка прикрашена вензелями з ініціалами імператриці Єлизавети. Форзаци виконані з різноколірного позолоченого паперу з рослинними та тваринними зображеннями. Обрізи книги повністю позолочені. На титульному аркуші міститься власноручний підпис Кирила Розумовського «President Comte Rasoumowsky» («президент граф Розумовський»). З оздоблення книги можна зрозуміти, що це подарунковий примірник, який створювався спеціально для піднесення вельможам та поважним особам.

Повна реконструкція гетьманської бібліотеки неможлива без спільної роботи бібліотечних закладів, колекціонерів та антикварів. Ураховуючи, що після смерті власника, частина бібліотеки Кирила Розумовського була розпродана та розграбована, то видання, що належали гетьману можуть перебувати будь-де. Саме тому важливо вивчати та популяризувати історію даного книжкового зібрання, а в сучасних реаліях, виявлена та збережена частина книгозбірні Кирила Розумовського у фондах ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна потребує захисту, адже сучасна війна загрожує не лише мирному існуванню нашої держави, а ставить під загрозу безцінні скарби нашої історії. Саме тому, вивчення та популяризація історії нашої держави та діячів ніколи не втратить своєї актуальності.

Список використаних джерел

1. Архив князя Воронцова: в 40 т. Москва, 1870–1895. Т. 4. 574 с.
2. Васильчиков А. Семейство Разумовских: в 5 т. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1880. Т. 1. 486 с.
3. Дильтей В. Перші основи універсальної історії. Москва, 1762–1768. 258 с.
4. Розумовська М. Розумовські. Родина при царському дворі. Київ: Темпора, 2015. 320 с.
5. Самарин А. Ю. Печатные списки подписчиков как источник социокультурного моделирования в истории читателя (на материале последней трети XVIII в.). *Обсерватория культуры*. 2015. № 6, с. 115–123.
6. Таирова-Яковлева Т. Г. Гетманы Украины. Москва, 2011. 470 с.

¹ «С.К.Р.» – «Comte Kirilo Rozoumovski» граф Кирило Розумовський.